

HOOFDSTUK 2.

DE LOKALE KIEZER HEEFT ZIJN REDENEN: DE KAART VAN STEMMOTIEVEN BIJ DE GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

Jérémy Dodeigne, Min Reuchamps, Kristof Steyvers & Ferdinand Teuber

1. Inleiding

Iedere verkiezingskandidaat droomt ervan de beweegredenen te kennen voor de keuzes die kiezers maken: hun stemmotieven. Of men nu kandidaat is of niet, het verzamelen van de motieven van kiezers is belangrijk om de resultaten van de verkiezingen te begrijpen. Nochtans lijken de wegen van de kiezers vaak ondoorgroendelijk. De rechtvaardigingsgronden van het stemgedrag kunnen meervoudig zijn en micro-, meso- of zelfs macro-elementen combineren. Ook de aard van de electorale competitie speelt een rol: gaat het om een lokale of tijdelijke dynamiek, dan wel om een gelaagde en langdurige tegenhanger? Deze vraag is nog belangrijker op het lokale niveau, aangezien de middelen om dit te onderzoeken veel minder voorhanden zijn. Dat maakt de gegevens van de *Belgian Local Elections Study 2018* bijzonder waardevol.

Een passende conceptuele benadering is nodig om een kaart te schetsen van de stemmotieven, evenals een methode om deze correct te interpreteren. Het is in dat licht dat dit hoofdstuk eerst de lessen voorlegt die we kunnen trekken uit onderzoek naar de stemmotieven en het kiesgedrag bij de nationale verkiezingen alvorens stil te staan bij de kennis over de stemmotieven op lokaal niveau. Vanuit dit conceptueel kader bestuderen we de motieven bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 met behulp van een open vraag aan de kiezers om in hun eigen woorden hun stemkeuze te verklaren. Om de antwoorden te bespreken zetten we een inde-lingsanalyse in die toelaat de motieven van de kiezers te hergroeperen en vervolgens te kruisen met hun kenmerken. Zo brengen we de stemmotieven in kaart.

2. Stemmotieven en kiesgedrag

De vraag hoe kiezers hun stemkeuze bepalen behoort tot de meest bestudeerde in de politieke wetenschappen. Toch bestaat er geen sluitend of eensluidend objectief antwoord. Sommigen zien de keuze als een diepgeworteld psychologisch proces waarbij kiezers politieke identiteiten ontwikkelen door gehechtheid aan een partij of hun ideologische positionering. Anderen vertrekken dan weer vanuit de structurele maatschappelijke positie van kiezers en benadrukken mobilisatie langsheen breuklijnen als religie of sociale klasse. Nog anderen rationaliseren de keuze vanuit nutsmaximalisatie, gedreven door eigenbelang. In die opvatting spelen actuele (economische) issues, campagnes en veronderstelde performantie een door-

slaggevende rol voor de kiezer. Hedendaagse overzichten ontlenen inzichten uit elk van deze drie modellen. Ze ontwaren een wisselwerking tussen aanleg en informatie waarop factoren met een wisselend tijdsperspectief (lange, middellange en korte termijn), de verkiezingscontext (in termen van het aantal partijen die deelnemen aan een verkiezing) en de betekenis die kiezers geven aan hun keuze voor een bepaalde partij inspelen (LeDuc & Niemi, 2014). De verklaring voor het keuzegedrag is dus een gelaagd en dynamisch gegeven dat varieert naargelang de kiezer en de verkiezing. Vaak wordt daarom de subjectieve perceptie van de kiezer zelf als ingangspunt tot verder inzicht genomen.

Het belang van hoe deze het eigen stemgedrag ervaart, werd al door de pioniers in het veld benadrukt: *'if we are to understand what leads the voter in his decision at the polls, we must know how he sees the things to which his decision relates. In casting a vote the individual acts towards a world of politics in which he perceives the personalities, issues and the parties and other groupings of a (...) contest'* (Campbell et al., 1964: p.15). Het is met name het subjectieve karakter van dit beeld dat ertoe doet aangezien *'...his behavior makes sense (...) in terms of the way in which these political objects appear to him'* (ibid). Het wordt tegelijk gevormd en gewogen en houdt dus een mengvorm in van kennis en oordeel, houding en overtuiging, perceptie en aanvoelen. Kiezers laten zich bij het bepalen van hun keuze als het ware leiden door een politieke kaart. Die kunnen we zien als een schema voor het beoordelen van bepaalde partijen en/of hun kandidaten. De kaart bevat cognitieve en affectieve richtingaanwijzers (of heuristieken). Ze kan bestaan uit betrekkelijk algemene beelden die lang geleden werden gevormd of scherpstellen op concrete gebeurtenissen kort voor de verkiezingen. Er zitten doorgaans rationele en emotionele elementen in (Swyngedouw, 2001).

Deze benadering wordt vaak gebruikt om kiezers binnen hun eigen referentiekader te laten reflecteren over hun stemkeuze. Dit zijn dan hun kiesmotieven zoals die in nationaal kiezersonderzoek worden beschreven. Die aanpak bestaat ook in België. Postelectoraal onderzoek naar de federale verkiezingen van 2014 toont bijvoorbeeld een veelheid aan zelfverklaarde motieven bij de Vlaamse kiezers (Abts, Swyngedouw & Meuleman, 2015). Abts en collega's hebben ook gebruik gemaakt van een open vraag die aantoonde dat 30 % van de kiezers hun stem verklaarden met programmatorische of issue-gerelateerde redenen. Deze notie groepeerde kiezers die verwezen naar het programma van een partij in het algemeen of meer specifiek naar bepaalde thema's zoals werkgelegenheid, gezondheidszorg of veiligheid. Daarnaast verwijst 25 % naar partijorganisatorische motieven (identificatie, imago, leider, etc.). Een vergelijkbaar deel vermeldt waarden of socialisatie. Bij iets meer dan 10 % van de bevroegde kiezers ligt de wens naar politieke verandering aan de grondslag van het kiesgedrag. Eenzelfde aandeel stemt naar eigen zeggen vanuit politiek desinteresse of antipolitiek.¹⁴ De verdeling van een aantal kiesmotieven verschilt wel significant naargelang het partijelectorat. Zo zullen kiezers van traditionele partijen vaker naar motieven als socialisatie of identificatie verwijzen,

¹⁴ Eigen synthese van 16 weerhouden antwoordcategorieën op basis van de oorspronkelijke 130 motiefcategorieën.

terwijl het electoraat van hun nieuwere tegenhangers meer gedreven lijkt door het programma of bepaalde standpunten van de partij. Zij die blanco of ongeldig stemmen doen dat dan weer vaker uit desinteresse of antipolitiek. Er zijn ook uitschieters in motieven voor specifieke partijen zoals waarden (Groen) of de wens naar politieke verandering (N-VA).

We hebben dus een betrekkelijk goed empirisch zicht op de subjectieve kiesmotieven in het uitbrengen van een nationale stem ook al is dat vaak divers en veranderlijk al naargelang de onderzochte groepen of de specifieke verkiezingscyclus (voor een vergelijking met de voorgaande verkiezingen sinds het begin van de 21ste eeuw of Wallonië, zie respectievelijk Abts, Swyngedouw & Billiet, 2014 en Deschouwer et al., 2015). In wat volgt, gaan we dieper in op stemmotieven in de (Belgische) lokale context. Zijn die vergelijkbaar met de nationale stemmotieven of juist heel verschillend?

3. Stemmotieven bij gemeenteraadsverkiezingen

Zoals vermeld in het inleidende hoofdstuk, worden gemeenteraadsverkiezingen soms beschouwd als nationale verkiezingen van de tweede orde. Kiezers zouden hierbij niet alleen minder geneigd zijn aan die verkiezingen deel te nemen, het werkt ook in op de motieven van hen die dat wel doen. Deze kiezers zouden zich immers meer laten leiden door zogenaamde expressieve overwegingen. Ze stemmen dan blanco of ongeldig (om hun onvrede met of wantrouwen in het politieke systeem uit te drukken), geven nieuwe of kleinere partijen een kans of spreken hun oordeel uit over de nationale meerderheidspartijen (de gemeenteraadsverkiezingen worden dan een barometer voor de populariteit van de regering, waarbij kiezers de neiging hebben die laatste af te straffen). Doorheen die overwegingen lopen bovendien bovenlokale stemmotieven. Ook nationale partijidentificatie (i.e. gehechtheid op lange termijn) en ideologische afwegingen sturen het gemeentelijke kiesgedrag. Dit wordt versterkt door de aanwezigheid van nationale partijen en politici in en de toenemende (nationale) media-aandacht voor de lokale kiesstrijd.

Anderen leggen de nadruk op plaatsgebonden patronen en dynamieken in de motieven voor het stemgedrag. Gemeenteraadsverkiezingen hebben immers eigen kenmerken en evoluties. Zo kunnen de vertrouwdheid met specifieke kandidaten (het zogenaamde '*vrienden en burens*' effect), het belang van (minder ideologisch gekleurde) standpunten rond plaatselijke vraagstukken (vooral door de grotere nabijheid of de zichtbaarheid van lokale thema's voor de burger) of de positieve dan wel negatieve beoordeling van de plaatselijke bestuursmeerderheid de bovengenoemde nationale overwegingen aanvullen, compenseren of overschrijven. In die opvatting wegen vooral lokale stemmotieven door. De blijvende relevantie van niet-nationale lijsten en kandidaten (en het overwegende gebruik van persoonlijke voorkeurstemmen) op het lokale niveau zet dat kracht bij.

Onderzoek naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 in België bevestigde vooral die laatste interpretatie (Marien, Dassonneville & Hooghe, 2013). Kiezers

werden toen gevraagd in hun eigen woorden uit te leggen wat de belangrijkste reden was om voor een specifieke politieke partij te stemmen. De antwoorden op die open vraag werden gecodeerd met aandacht voor het eventuele onderscheid tussen lokale dan wel nationale motieven. Uit de analyses bleken die eerste te overwegen. Bijna 62 % van de aangehaalde redenen voor de stemkeuze bij de gemeenteraadsverkiezingen verwezen uitdrukkelijk naar het lokale niveau. Daarbij werden (het kennen van) een lokaal politicus, het oordeel over het lokaal bestuur (i.e. meerderheid) of de oppositie dan wel een bepaald lokaal thema het vaakst vermeld (telkens door ongeveer één op vijf kiezers).

Nationale politici, thema's of bestuur versus oppositie werden veeleer zelden expliciet vermeld. Ze maakten samen minder dan 5 % uit van de aangehaalde redenen. Iets meer dan één op vijf kiezers verwees wel algemeen naar (de ideologie van) een partij. Verder werden ook een antistem (tegen iets of iemand), het behoren tot een maatschappelijke groep of gewoonte telkens door minstens 5 % van de respondenten vermeld. Die motieven zijn diffuser en dus minder eenvoudig aan een specifiek bestuursniveau toe te wijzen. Er waren weinig tot geen betekenisvolle verschillen in de specifieke antwoordpatronen tussen de regio's (ondanks het feit dat de betrokken verkiezingen vooral in Vlaanderen en onder impuls van de toenmalige nationale oppositiepartij N-VA werden gezien als een test voor de federale regering Di Rupo I).

Lokale stemmotieven werkten ook gesplitst stemmen in de hand. Wie aangaf zich bij de gemeenteraadsverkiezingen te laten leiden door een lokaal vraagstuk, beleid of dito kandida(a)t(en) of bestuurder(s), had significant meer kans op een andere lijstvoorkeur op federaal niveau (Marien, Dasonneville & Hooghe, 2015).¹⁵

4. Stemmotieven bij de gemeenteraadsverkiezingen van 14 oktober 2018

4.1. Data en methoden

Ook voor het in kaart brengen van de stemmotieven bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 kozen we voor een open vraag. Die aanpak wordt doorgaans verkozen voor het bepalen van de heuristische kaart die kiezers gebruiken bij hun stemkeuze. Bij het beantwoorden van een open vraag doen kiezers immers aan een snelle vorm van introspectie en betekenisgeving: ze trachten de oorzaken van hun stemgedrag vanuit hun eigen ervaring te verwoorden. Die oorzaken kunnen in principe een ruim bereik hebben en een veelheid van motieven beslaan. Kiezers worden namelijk niet gedwongen hun antwoord te laten passen in een van de vooraf opgelegde categorieën die stevast bij een gesloten vraag horen (Lefevre,

¹⁵ Daarbij werd de stemintentie voor de federale verkiezingen op het moment van de gemeenteraadsverkiezingen vergeleken.

2011; 2018).¹⁶ Een minder sturende aanpak laat bovendien toe nieuwe of opvallende redenen te belichten. Tegelijkertijd zijn er ook nadelen aan het werken met open vragen. Zo veronderstellen ze respondenten met voldoende (taal)vaardigheid om deze uit te drukken. Het risico bestaat dat deze irrelevante informatie geven, snel toegankelijke of plausibele antwoorden domineren dan wel bepaalde (onbewuste) mentale processen over het hoofd zien. Ook de interpretatie door de interviewer kan een rol spelen. Algemeen worden open vragen echter als meer valide en betrouwbaar beschouwd voor het achterhalen van kiesmotieven (Swyngedouw et al., 1996; Swyngedouw, Meersseman & Billiet, 2001).

We stelden de kiezers dus de volgende vraag: *'U heeft net gestemd voor de gemeenteraad, kunt u in uw eigen woorden uitleggen waarom u voor die lijst gestemd hebt?'*¹⁷ De antwoorden werden zo letterlijk mogelijk door onze interviewers ingevoerd in de applicatie voor de gegevensverzameling. Het omzetten van de tekstdelen (individuele antwoorden) in valide en betrouwbare codes (categorieën van motieven) vraagt echter heel wat tijd en energie (dikwijls de analytische keerzijde van het werken met open vragen in surveys). Dit beoogt een volledige categorisering en wederzijds uitsluitende toewijzing (zonder al te veel restantwoorden of een overmatige concentratie in één of meerdere codes) die de belangrijkste theorieën over het stemgedrag insluit (Swyngedouw et al., 1996). Het toewijzen van concrete motieven aan wetenschappelijk bruikbare categorieën kan manueel gebeuren of met behulp van computersoftware voor tekstanalyse. In deze bijdrage gaan we initieel voor die laatste techniek.

Om meer te weten te komen over de motieven van kiezers en hun verdeling in de lokale verkiezingen van 2018 maken we immers gebruik van *IRaMuTeQ*. Dit is een op R gebaseerd softwarepakket dat onderzoekers toelaat om de inhoud van tekstgegevens te analyseren. Een van de voornaamste kenmerken van dit pakket is een toepassing van een niet-gestuurd algoritme voor tekstindeling oorspronkelijk ontwikkeld door Max Reinert (1983; 1990) gedurende de jaren 1980 en eveneens gebruikt door het *A/ceste* softwarepakket dat hiervan eigenaar is. De methode kent een niet vooraf bepaald aantal klassen toe die samen voorkomende sets van woorden weergeven en waarvan de betekenis door de onderzoekers moet geïnterpreteerd worden in de fase na de analyse. De *A/ceste*-methode is de voorbije jaren toegepast in verschillende politiekwetenschappelijke onderzoeken (Bailey & Schonhardt-Bailey, 2008; Defacqz et al., 2019; Duchesne & Van Ingelgom, 2008; Ratinaud & Marchand, 2015; Sanders, Lisi & Schonhardt-Bailey, 2017; Weale, Biquelet & Bara, 2012). In dit verband lijkt de bijdrage van Defacqz et al. (2019) op de hier gekozen benadering aangezien de auteurs daarin ook de antwoorden op een open vraag analyseerden gesteld aan de kiezers en de kandidaten bij de regionale, federale en Europese verkiezingen van 2014 in België.

¹⁶ Bij dit type van vraag moeten kiezers veelal een keuze maken uit de aangeboden alternatieven, deze rangschikken of het belang ervan aangeven op een bepaalde schaal.

¹⁷ Deze vraag werd niet gesteld aan respondenten die blanco of ongeldig hebben gestemd bij de *mock-ballot*.

De kern van de methode is een afdalende hiërarchische indelingstechniek die wordt uitgevoerd op een dichotome matrix die de aan- of afwezigheid van een term in een document aangeeft. Documenten verwijzen in ons geval respectievelijk naar de antwoorden van de Nederlandstalige en Franstalige kiezers op de vraag naar hun stemmotief; termen naar woorden in lemmavorm. Door gebruik van correspondentie-analyse wordt de matrix iteratief verdeeld in twee sub-partities per keer. Het doel is om homogene klassen te verkrijgen die onderling zo verschillend mogelijk zijn.

Om de inhoudelijke betekenis van de daaruit voortvloeiende klassen te vatten, worden zowel kenmerkende lemma's als de mate van associatie met bepaalde contextuele variabelen (zoals de mate van kiezerstevredenheid met de democratie) berekend door het gebruik van chi-kwadraat waarden voor elke klasse. Ten slotte wordt een vergelijkbare correspondentie-analyse gemaakt om de (ruimtelijke) relaties tussen klassen, gebruikte lemma's en/of contextuele variabelen te ontdekken.

De tekstgegevens waarop we het algoritme laten werken, vertonen een aantal kenmerken die wat bijkomende toelichting vragen. Zo zijn de meeste gecodeerde kiezersuitspraken relatief kort met een gemiddelde lengte van respectievelijk 4,6 woorden voor de Nederlandstaligen en 5,7 voor de Franstaligen. Daarnaast bevatten 648 Nederlandstalige en 368 Franstalige uitspraken slechts een of twee woorden. Deze vaststelling hoeft op zichzelf niet te verbazen aangezien de respondenten nogal spontaan werden bevraagd bij het verlaten van het stembureau zonder daar op voorhand over te kunnen nadenken. Daarnaast werden hun antwoorden gecodeerd met als doel om hun inhoud samen te vatten zonder ernaar te streven deze letterlijk te reproduceren. Omdat het Reinert-algoritme echter steunt op het samen voorkomen van woorden, beperken korte teksten het vermogen van daarvan doordat ze de kans daarop verminderen.

Om toch betekenisvolle resultaten te bekomen in die omstandigheden, hebben we verschillende stappen gezet. Ten eerste werden we alle uitspraken die minder dan drie lemma's bevatten uit de analyse. Hierdoor bleven er 1087 Franstalige en 1124 Nederlandstalige uitspraken over. Ten tweede analyseerden we zorgvuldig de uitkomst van het model om haar validiteit te beoordelen. Ten derde gebruikten we de uitkomst van het model om – in de mate van het mogelijke – handmatig de uitspraken in te delen die uit minder dan drie woorden bestaan of uitspraken die het algoritme eerder niet kon toewijzen om inferenties te kunnen maken over de verdeling van de verschillende klassen bij de respondenten.

Voor elke taalgroep leidt deze methode tot vijf klassen. Om en bij de 70 % van de Franstalige uitspraken met drie lemma's of meer ($N = 769$) en 88 % van de Nederlandstalige ($N = 990$) konden ingedeeld worden door het algoritme. Aangevuld met de handmatige indeling en met inbegrip van de uitspraken met minder dan drie lemma's konden 92 % van alle Nederlandstalige uitspraken ($N = 1635$) en 91 % van alle Franstalige uitspraken ($N = 1324$) ingedeeld worden.

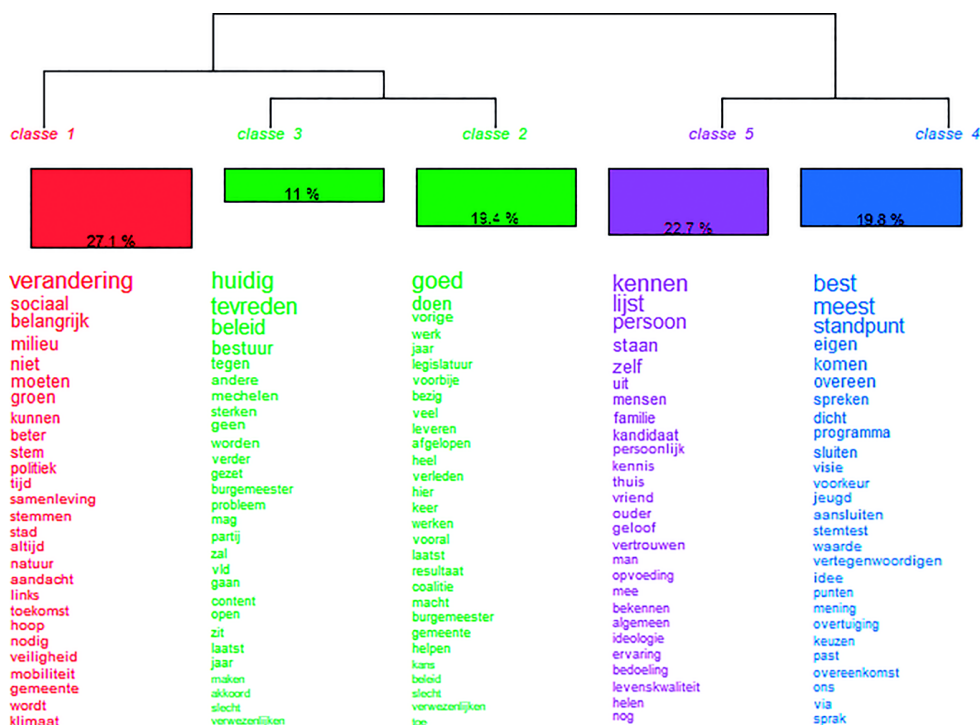
4.2. Voorstelling van de klassen

De afdalende hiërarchische indeling van de uitspraken van onze respondenten brengt zowel in het Nederlands als in het Frans vijf klassen voort, ook al varieert hun rangorde (en dus hun nummering) tussen beide taalgroepen. We kunnen voor beide groepen vaststellen dat continuïteit gebaseerd op de tevredenheid met de huidige situatie tegenover de wil tot verandering staat. We vinden eveneens een tegenstelling tussen enerzijds de nabijheid en de persoonlijke bekendheid en anderzijds de inhoudelijke motivaties gebaseerd op het voorgestelde programma. Deze indeling kunnen we op twee manieren illustreren. Ten eerste kunnen we het dendrogram analyseren dat de afdalende hiërarchische indeling weergeeft, d.w.z. de figuur in de vorm van een boom die de constructie van de klassen verduidelijkt. Ten tweede laat de voorstelling van de correspondentie-analyse op een factoriale kaart toe te bepalen welke termen (in ons geval lemma's) aan de basis liggen van het ontwerp van de verschillende klassen en hoe deze zich tot elkaar verhouden. We gaan in detail in op deze twee visuele voorstellingen voor elk van de talen.

In het Nederlands laat de indeling van de antwoorden van de respondenten op de open vraag vijf klassen zien van relatief gelijkwaardige omvang (van 11 % tot 27 %). De analyse met de *IRaMuTeQ*-software creëert onderscheiden klassen bepaald door het samen voorkomen van termen in de uitspraken en toont via de visuele voorstelling van een dendrogram (figuur 2.1) hoe deze klassen ontstaan. Bovendien kunnen we hier een lijst lezen van termen die sterk verbonden zijn met elk van de klassen en die dus de ene van de andere onderscheiden. Klasse 1 is opgebouwd rond verandering in sociale aangelegenheden maar ook m.b.t. het milieu zoals het volgende uittreksel uit het antwoord van een Nederlandstalige kiezer illustreert: *'broodnodige veranderingen rond mobiliteit zijn nodig'*. De klassen 2 en 3 delen een gemeenschappelijke stam en verwijzen omgekeerd naar de tevredenheid met de huidige situatie, met voor klasse 2 een nadruk op het gedane werk (*'omdat ze hun werk hier goed doen'*). Klasse 4 sluit op haar beurt aan op een andere dimensie: deze van de inhoud, het programma van de kandidaten en de partijen. Daartegenover staan de motieven van de nabijheid en de bekendheid met personen gegroepeerd in klasse 5.¹⁸

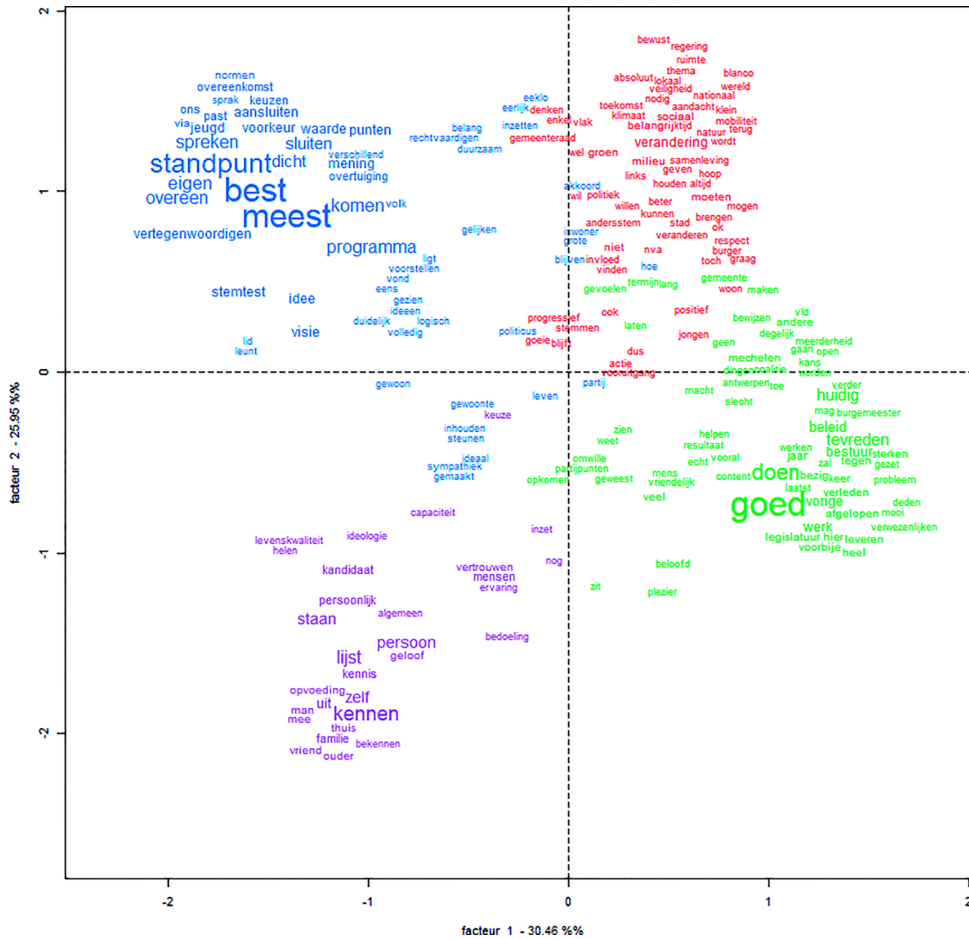
¹⁸ Met inbegrip van de handmatig ingedeelde antwoorden, wordt de verdeling: 19,8 % (klasse 1; verandering), 21,6 % (klasse 2 en 3; continuïteit), 31,1 % (klasse 4; inhoud en programma) en 27,6 % (klasse 5; personalisering).

Figuur 2.1. Afdalende hiërarchische indeling in IRaMuTeQ van uitspraken in het Nederlands

Het is ook veelzeggend om naar de visuele voorstelling van de klassen te kijken op een factoriale kaart die de woorden weergeeft die significant verbonden zijn met elk van de klassen. In figuur 2.2 vinden we zo de vijf klassen terug die we hebben beschreven terwijl we tegelijk de afstand of de nabijheid kunnen waarnemen tussen de verschillende klassen. Zo ziet men het verschil tussen de klassen 4 en 5 (aan de linkerzijde van het factoriale plan) en de drie overige klassen, alsook de tegenstelling tussen klasse 4 (het deel linksboven) en 5 (het deel linksonder). Die dubbele afstand toont het duidelijk onderscheiden karakter van de motieven die terugkeren in de beide klassen: enerzijds deze die verbonden zijn met het programma (klasse 4) en anderzijds deze die dat zijn met personen, hun bekendheid en nabijheid die men met hen heeft, persoonlijk of via familie en vrienden (klasse 5). Aan de andere kant van de factoriale kaart onderscheidt klasse 1 (het deel rechtsboven) zich door de nadruk op verandering in tegenstelling tot de klassen 2 en 3 (het deel rechtsonder) die sterk met elkaar verbonden zijn en waarbij het accent ligt op het goede werk en de tevredenheid daarmee. Dankzij die visuele weergave kunnen we dus zien hoe de IRaMuTeQ-software de Nederlandstalige uitspraken heeft ingedeeld en gegroepeerd. Dit zal ons ook toelaten een vergelijking te maken met de Franstalige uitspraken.

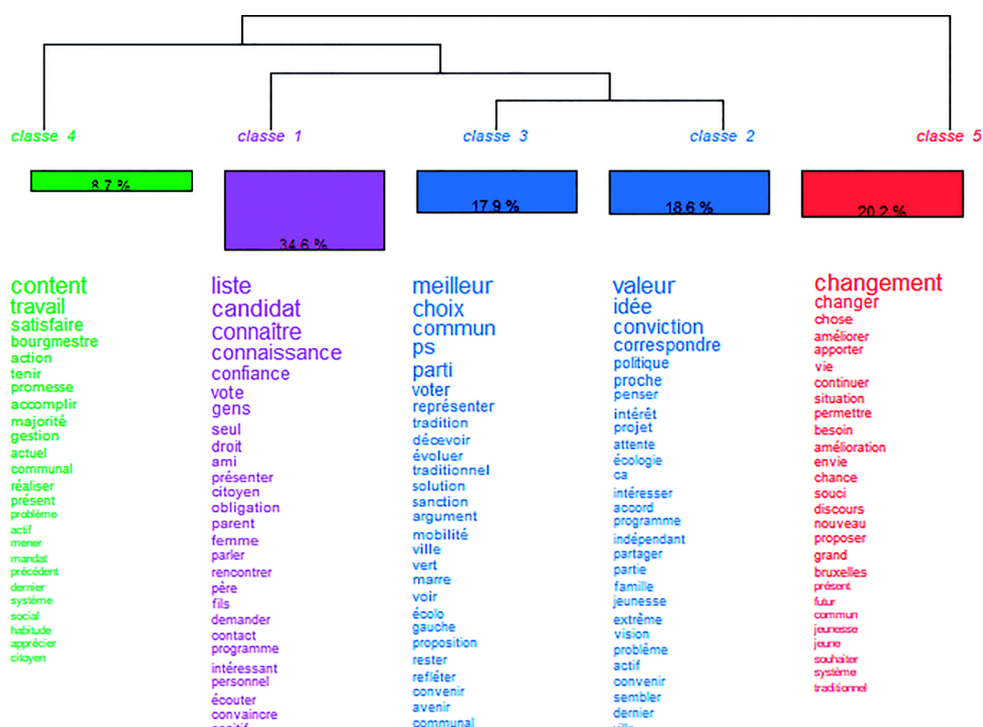
Figuur 2.2. Woordenwolk gegenereerd door correspondentie-analyse in IRaMuTeQ van uitspraken in het Nederlands

In het Frans (figuur 2.3) valt klasse 5 op, gebaseerd op termen die verwijzen naar verandering en verbetering van de bestaande toestand. Deze vertegenwoordigt een vijfde van het corpus, in het Nederlands vertegenwoordigde deze klasse iets meer dan een kwart van het corpus. De rest van de Franstalige uitspraken is verdeeld over vier andere klassen. Klasse 1 is de grootste met ongeveer 35 % van de uitspraken en berust op verwijzingen naar de kennis van lijsten en kandidaten en de notie 'vertrouwen'. Het volgende antwoord van een Franstalige kiezer getuigt daarvan: *'je connais le candidat pour lequel j'ai voté personnellement et je lui fais confiance'*. Net als bij de Nederlandse taalgroep vinden we de tegenstelling tussen enerzijds de nabijheid en de persoonlijke bekendheid met kandidaten en anderzijds de motieven gebaseerd op inhoudelijke en programmatorische elementen (klasse 2 en 3 in het Frans). Deze twee laatste klassen zijn minder eenvoudig te onderscheiden. Ze behoren hoe dan ook tot eenzelfde set, zoals zichtbaar in het dendrogram. We kunnen echter een onderscheid maken tussen een nadruk op waarden en overtuiging (*'liste qui correspond le mieux à mes valeurs'*, klasse 2) en een meer feitelijke dimensie of verbonden met een partij (*'c'est les meilleurs pour*

(ne) pas voter PS', klasse 3). Door de nadruk op de tevredenheid over het werk en de actie van de burgemeester ('content' is de eerste term die deze klasse kenmerkt) onderscheidt klasse 4 zich van de klassen 1,2 en 3 maar ook van klasse 5, wat we nog beter kunnen zien op figuur 2.4 die de factoriale kaart van de correspondentie-analyse herneemt.¹⁹

Figuur 2.3. Afdalende hiërarchische indeling in IRaMuTeQ van uitspraken in het Frans

De woordenwolk gegenereerd door de IRaMuTeQ-software toont expliciet de afstand tussen klasse 4 (het deel rechtsboven) en alle andere klassen. Deze concentreren zich in het onderste deel van de factoriale kaart, met links klasse 5 gerelateerd aan de wil tot verandering en in het midden de klassen 2 en 3 met de motieven van programmatorische aard. In het deel rechtsonder, maar dicht bij de klassen 2 en 3 vindt men klasse 1 terug met de termen 'candidate', 'connaître', 'connaissance' en een beetje hoger de term 'liste'. Op basis van de voorstelling van de klassen is het volgende stadium van onze analyse nagaan of de klassen verwijzen naar onderscheiden kiezersprofielen. We vragen ons met andere woorden af of de motieven toelaten om verschillen groepen van kiezers af te lijnen.

¹⁹ Met inbegrip van de handmatig ingedeelde antwoorden, wordt de verdeling: 32 % (klasse 1; personalisering), 41,5 % (klasse 2 en 3; inhoud en programma), 8,8 % (klasse 4; continuïteit) en 17,7 % (klasse 5; verandering).

We gebruiken de volgende variabelen in de modellen om deze hypothesen te toetsen: het sociodemografische profiel van de kiezers (geslacht, leeftijd en opleidingsniveau), hun electoraal gedrag (stem voor een partij van de uittredende meerderheid of de oppositie), hun attitudes (positionering op de ideologische links-rechts as, mate van tevredenheid met de democratie, belang van het gemeentelijke niveau in het dagelijks leven, vertrouwen in de burgemeester en vertrouwen in het gemeentebestuur) en ten slotte ook gemeentelijke kenmerken (niveau van verstedelijking en de aanwezigheid van een politiek schandaal tijdens de legislatuur). Deze modellen laten toe het effect van verschillende factoren te testen en bijgevolg te bepalen in welke mate het profiel, het gedrag en de attitudes van de kiezers – evenals de gemeentelijke context – de verschillen tussen de respondenten verklaren.

De resultaten van deze regressies worden weergegeven in tabel 2.1 voor de Nederlandstalige (eerste drie kolommen) en de Franstalige (laatste drie kolommen) respondenten. Deze resultaten geven het effect weer van de verschillende variabelen door systematisch de respondenten met een stemmotief dat verwijst naar 1) verandering, 2) continuïteit of 3) personalisering te vergelijken met respondenten met een stemmotief op basis van 4) inhoud en programma. Die laatste groep respondenten is dus de referentiecategorie. De keerzijde van deze methode is dat een intuïtieve lezing van de resultaten op basis van de regressietabel bijna onmogelijk wordt. Daarom hebben we histogrammen gemaakt per onafhankelijke variabele die de waarschijnlijkheid weergeven voor het terugvinden van de verscheidene stemmotieven. In de bespreking van de resultaten zullen echter alleen de variabelen worden weergegeven die een statistisch significant effect hebben op het type stemmotief.

Tabel 2.1. Multinomiale regressies van stemmotieven voor de Nederlandstalige (drie kolommen links) en Franstalige respondenten (drie kolommen rechts)

	Nederlandstalige electoraat						Franstalige electoraat					
	Verandering vs. Programma		Continuïteit vs. Programma		Personalisering vs. Programma		Verandering vs. Programma		Continuïteit vs. Programma		Personalisering vs. Programma	
Geslacht: vrouwen	-0.28 (0.18)	-0.07 (0.18)	0.17 (0.16)	-0.30 (0.20)	0.17 (0.16)	-0.37 (0.26)	-0.30 (0.20)	-0.37 (0.26)	-0.30 (0.20)	-0.37 (0.26)	-0.23 (0.17)	-0.23 (0.17)
<i>Opleiding (ref. cat. = geen/lager)</i>												
Lager middelbaar	-0.17 (0.56)	0.34 (0.62)	-0.55 (0.55)	0.06 (0.58)	-0.55 (0.55)	0.57 (0.89)	0.06 (0.58)	0.57 (0.89)	0.06 (0.58)	0.57 (0.89)	0.32 (0.55)	0.32 (0.55)
Hoger middelbaar	-0.38 (0.49)	0.20 (0.55)	-0.33 (0.47)	-0.18 (0.52)	-0.33 (0.47)	-0.26 (0.84)	-0.18 (0.52)	-0.26 (0.84)	-0.18 (0.52)	-0.26 (0.84)	0.11 (0.50)	0.11 (0.50)
Hoger niet-universitair	-0.40 (0.49)	0.19 (0.55)	-0.65 (0.47)	-0.55 (0.54)	-0.65 (0.47)	-0.32 (0.86)	-0.55 (0.54)	-0.32 (0.86)	-0.55 (0.54)	-0.32 (0.86)	0.05 (0.51)	0.05 (0.51)
Universitair	-0.76 (0.50)	-0.09 (0.56)	-0.77 (0.48)	-0.59 (0.54)	-0.77 (0.48)	-0.15 (0.85)	-0.59 (0.54)	-0.15 (0.85)	-0.59 (0.54)	-0.15 (0.85)	-0.58 (0.52)	-0.58 (0.52)
<i>Leeftijd (ref. cat. = 45-54)</i>												
18-34	-0.15 (0.27)	-0.64** (0.27)	-0.30 (0.24)	-0.28 (0.29)	-0.30 (0.24)	-0.38 (0.42)	-0.28 (0.29)	-0.38 (0.42)	-0.28 (0.29)	-0.38 (0.42)	-0.09 (0.24)	-0.09 (0.24)
35-44	-0.07 (0.30)	-0.20 (0.30)	-0.50* (0.29)	-0.10 (0.33)	-0.50* (0.29)	0.11 (0.44)	-0.10 (0.33)	0.11 (0.44)	-0.10 (0.33)	0.11 (0.44)	-0.12 (0.27)	-0.12 (0.27)
55-64	-0.16 (0.30)	-0.28 (0.29)	-0.41 (0.28)	-0.16 (0.33)	-0.41 (0.28)	0.61 (0.42)	-0.16 (0.33)	0.61 (0.42)	-0.16 (0.33)	0.61 (0.42)	-0.22 (0.28)	-0.22 (0.28)
65+	-0.15 (0.31)	-0.28 (0.31)	-0.34 (0.29)	-0.32 (0.36)	-0.34 (0.29)	0.54 (0.45)	-0.32 (0.36)	0.54 (0.45)	-0.32 (0.36)	0.54 (0.45)	-0.23 (0.30)	-0.23 (0.30)

	Nederlandstalige electoraat			Franstalige electoraat		
	Verandering vs. Programma	Continuïteit vs. Programma	Personalisering vs. Programma	Verandering vs. Programma	Continuïteit vs. Programma	Personalisering vs. Programma
Links-rechts positionering	-0.03 (0.04)	0.03 (0.04)	0.003 (0.04)	0.07* (0.04)	0.02 (0.05)	0.03 (0.03)
Democratische tevredenheid	0.02 (0.03)	-0.01 (0.03)	0.02 (0.02)	-0.01 (0.03)	0.02 (0.04)	0.02 (0.02)
Belang gemeentelijk niveau	0.02 (0.03)	-0.01 (0.03)	0.02 (0.02)	-0.01 (0.03)	0.02 (0.04)	0.02 (0.02)
Vertrouwen in het gemeentebestuur	-0.06 (0.06)	0.16** (0.07)	0.11* (0.06)	0.01 (0.07)	0.06 (0.11)	-0.03 (0.06)
Vertrouwen in de burgemeester	0.02 (0.05)	0.04 (0.05)	-0.07 (0.05)	-0.01 (0.06)	0.01 (0.09)	-0.01 (0.05)
<i>Verstedelijkingsgraad (ref. cat. = landelijke gemeenten)</i>						
Semi-verstedelijkte gemeenten	-0.28 (0.41)	-0.87** (0.36)	-0.62* (0.34)	-0.31 (0.30)	-0.79* (0.41)	-0.29 (0.24)
Verstedelijkte gemeenten	-0.29 (0.47)	-0.38 (0.44)	-1.52*** (0.45)	0.13 (0.34)	0.63 (0.49)	-0.54* (0.31)
<i>Regio (ref. cat. = Vlaanderen)</i>						
Wallonië	5.43 (14.05)	-0.74 (1.77)	-1.89 (2.19)	1.28 (0.81)	12.41*** (0.39)	0.95 (0.62)
Brussel	0.78 (0.65)	-1.10 (1.14)	1.20* (0.70)	0.32 (0.86)	11.32*** (0.47)	0.82 (0.67)
Politieke schandalen	-0.13 (0.29)	-0.36 (0.30)	-0.28 (0.29)	-0.37 (0.24)	-1.07*** (0.35)	-0.50*** (0.19)

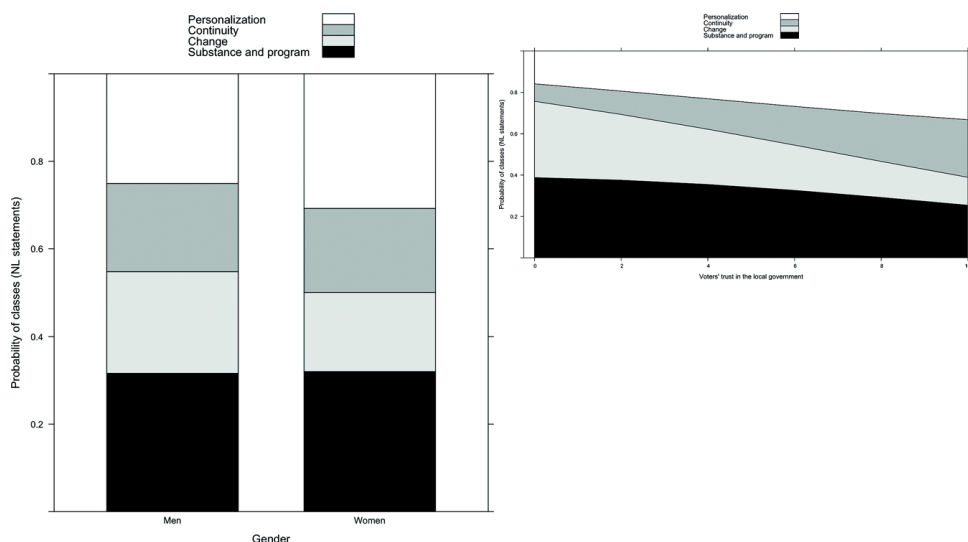
	Nederlandstalige electoraat			Franstalige electoraat		
	Verandering vs. Programma	Continuïteit vs. Programma	Personalisering vs. Programma	Verandering vs. Programma	Continuïteit vs. Programma	Personalisering vs. Programma
Stem voor een partij van de uittredende meerderheid	-0.35* (0.19)	1.00*** (0.20)	0.36** (0.18)	-1.03*** (0.23)	1.91*** (0.40)	0.19 (0.18)
Constante	0.82 (0.73)	-1.35* (0.78)	0.76 (0.69)	-0.82 (1.09)	-15.07*** (0.73)	-0.54 (0.90)
Akaike Inf. Crit.	3,021.23	3,021.23	3,021.23	2,165.14	2,165.14	2,165.14

Noot: * p<0.1; ** p<0.05; *** p<0.01

Voor wat betreft de rechtvaardigingen van de Nederlandstalige kiezers vinden we significante resultaten voor een sociodemografische variabele (geslacht), twee gedragsmatige en houdingsgerichte aspecten (een stem voor een partij van de uittredende meerderheid en het vertrouwen in het gemeentebestuur) en twee variabelen i.v.m. de gemeentelijke context (deze m.b.t. de verstedelijkingsgraad). Voor wat betreft de rechtvaardigingen van de Franstalige kiezers vinden we een sociodemografische variabele (het opleidingsniveau) evenals de factor i.v.m. het stemgedrag (een stem voor een partij van de uittredende meerderheid). Voor het overige gaat het vooral om verschillen i.v.m. de gemeentelijke context (politiek schandaal in de gemeente gedurende de legislatuur 2012-2018) evenals verschillen tussen Franstalige kiezers in Wallonië en Brussel.

Figuur 2.5 geeft het effect weer van geslacht (links) en van het vertrouwen in het gemeentebestuur (rechts) voor de Nederlandstalige respondenten. Deze figuren moeten op de volgende manier worden gelezen: een staaf komt overeen met een waarschijnlijkheidsverdeling voor het terugvinden van de vier geïdentificeerde klassen (wit, lichtgrijs, donkergrijs en zwart) al naargelang de bestudeerde variabele. Als een van de klassen een tiende van de staaf bedekt, komt dat overeen met een waarschijnlijkheid van 10 % en zo vervolgens voor elke klasse. Om het lezen te vergemakkelijken geeft de schaal aan de linkerkant van de figuren de ijkingspunten 0 % (basis van de staaf), 20 %, 40 %, 60 %, 80 % en 100 % (top van de staaf) weer.

Figuur 2.5. Effect van profiel en attitudes bij de Nederlandstalige respondenten al naar geslacht (links) en vertrouwen in het gemeentebestuur (rechts)

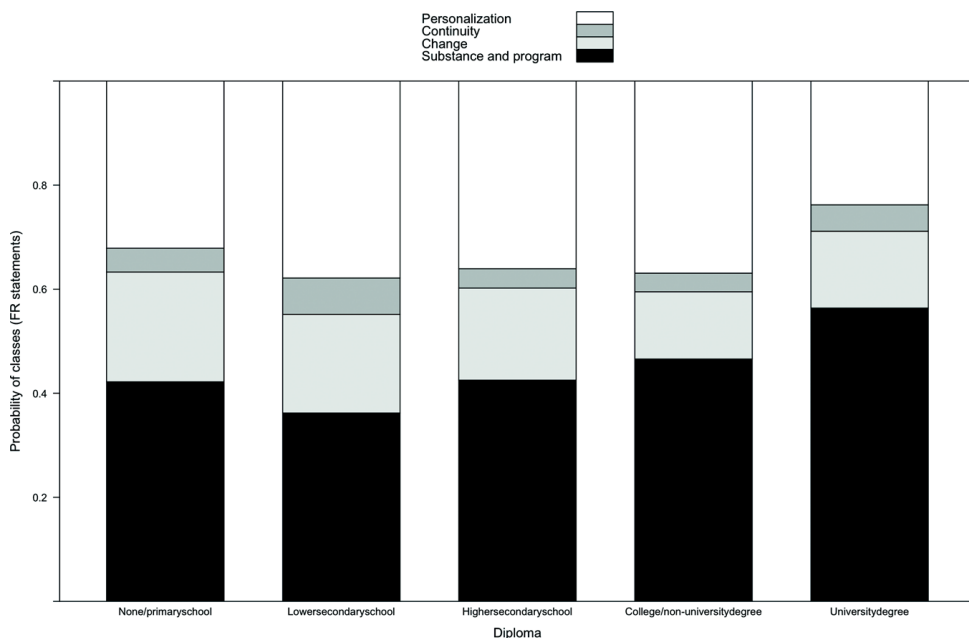

Voor wat betreft geslacht stellen we vast dat stemmotieven op basis van 'kennis en nabijheid van mandatarissen en kandidaten' (in het wit) ongeveer 30 % van de rechtvaardigingen omvat bij vrouwen terwijl deze bij mannen slechts om en bij de 25 % omvat. Omgekeerd is de klasse i.v.m. 'continuïteit' wat belangrijker bij mannen. Ten slotte zien we dat de klassen i.v.m. 'inhoud en programma' (in het zwart) en 'verandering' vrijwel perfect gelijklopen bij mannelijke en vrouwelijke respondenten. Bij Nederlandstalige respondenten speelt geslacht dus een rol in verschillen tussen stemmotieven ook al zijn de waargenomen verschillen hier tamelijk beperkt.

De effecten met betrekking tot vertrouwen in het gemeentebestuur zijn daarentegen duidelijk belangrijker (figuur 2.5 rechts). Op een schaal van 0 tot 10, waarbij 0 een totale afwezigheid van vertrouwen betekent en 10 een totaal vertrouwen in het gemeentebestuur, zien we dat de waarschijnlijkheden om bepaalde rechtvaardigingen terug te vinden vrij duidelijk evolueren. Dus, hoe meer vertrouwen kiezers hebben in het gemeentebestuur, hoe meer ze hun keuze rechtvaardigen in termen van 'continuïteit' en 'bekendheid met mandatarissen'. De witte en de donkergrijze 'golven' nemen meer en meer plaats in naarmate we naar de maximale waarde (10) opschuiven. Omgekeerd ontwikkelen kiezers met een zwak vertrouwen vaker rechtvaardigingen in termen van 'verandering'. Het lijkt er dus op dat het vertrouwen in het gemeentebestuur een belangrijke rol speelt bij het bepalen van stemmotieven bij Nederlandstalige kiezers.

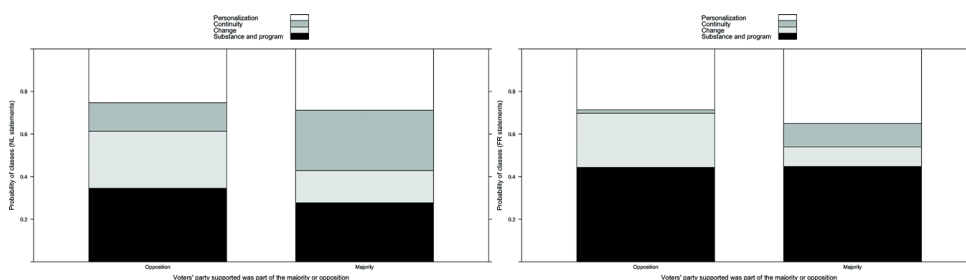
Bij de Franstalige respondenten (figuur 2.6) is enkel het opleidingsniveau een bepalend kenmerk wat betreft het effect van het sociodemografisch profiel. We stellen hier vast dat naarmate respondenten hoger opgeleid zijn, ze hun stem vaker rechtvaardigen in termen van 'inhoud en programma' (in het zwart) ten nadele van rechtvaardigingen in termen van 'bekendheid en nabijheid' wat betreft mandatarissen en kandidaten (in het wit). Deze resultaten tonen wat de literatuur over verkiezingen al lange tijd heeft vastgesteld: het sociaal kapitaal van een kiezer beïnvloedt diens manier van denken over politiek en, *in fine*, de positionering eens in het stemhokje.

Figuur 2.6. Effect van profiel Franstalige respondenten al naar gelang het opleidingsniveau

Vervolgens analyseren we de effecten met betrekking tot het electoraal gedrag van de respondenten, meer bepaald de stem voor een partij van de uittreedende meerderheid dan wel de oppositie. Het is interessant vast te stellen dat de rechtvaardiging van de stem sterk bepaald wordt door deze factor, zowel voor de Nederlandstalige als voor de Franstalige respondenten (hoewel de effecten in wisselende verhoudingen kunnen variëren tussen deze twee groepen van kiezers).

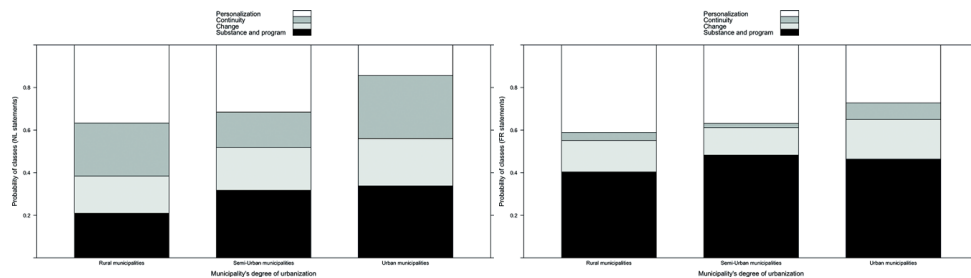
Figuur 2.7. Effect van electoraal gedrag – stem voor een partij van de uittreedende meerderheid – voor de Nederlandstalige (links) en Franstalige (rechts) respondenten

Aan beide zijden van de taalgrens zien we logischerwijs dat kiezers die een partij van de oppositie steunden hun stem rechtvaardigen met een redenering van ‘breukmoment en verandering’. Omgekeerd is de rechtvaardiging in verband met ‘continuïteit’ belangrijker voor respondenten die gestemd hebben voor een partij van de meerderheid. In beide gevallen, ook al is het effect duidelijk meer uitgesproken aan Franstalige zijde, merken we ook dat de partijen van de meerderheid genieten van een strategisch voordeel in verband met het bezetten van machtige en zichtbare posities: het argument van ‘nabijheid en bekendheid’ van mandatarissen stijgt.

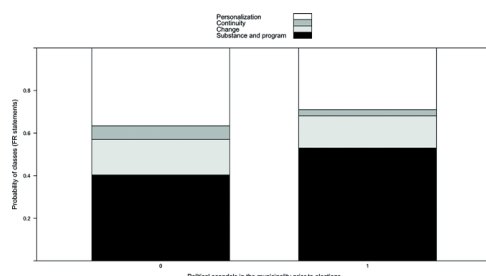
We bekijken ook het effect van de gemeentelijke context. Om te beginnen blijkt heel duidelijk dat de verstedelijkingsgraad de electorale competitie sterk bepaalt (Dandoy et al., 2013). Meer bepaald zien we dat kandidaten in landelijke gebieden – waar gemeenten kleiner van omvang zijn en sommige steunen op een geest van parochialisme (Reuchamps et al., 2013) – kunnen genieten van het effect van ‘nabijheid en bekendheid’. Daartegenover staat dat hoe meer de gemeente verstedelijkt is – d.w.z. ze groter is in omvang terwijl ze ook een sociologisch meer diverse bevolking huisvest – hoe minder de klasse ‘nabijheid en bekendheid’ wordt ingeroepen door de respondenten. In meer verstedelijkte contexten zijn het daarentegen de motieven in verband met ‘inhoud en programma’ die sterker aanwezig zijn. Dit is een interessante vaststelling en werd ook in ander onderzoek teruggevonden met betrekking tot het electorale succes van lijsten (Dodeigne et al., te verschijnen).

Figuur 2.8. Effect van gemeentelijke context – verstedelijkingsgraad – voor de Nederlandstalige (links) en de Franstalige (rechts) respondenten

Ten slotte werd de legislatuur 2012-2018 gekenmerkt door talrijke politieke schandalen, vooral van belang in Wallonië en Brussel maar ook in Vlaanderen (zie het hoofdstuk 5 in dit boek). We stellen vast dat deze schandalen een impact hebben gehad op de verkiezingsresultaten van de betrokken partijen en dat wordt ook bevestigd in de stemmotieven (figuur 2.9). De Franstalige respondenten in gemeenten die een schandaal gekend hebben, rechtvaardigen hun stem vaker door middel van redeneringen gebaseerd op ‘breukmoment en verandering’ alsook van ‘inhoud en programma’ ten nadele van ‘continuïteit’ en ‘nabijheid en bekendheid’.

Figuur 2.9. Effect van gemeentelijke context – politieke schandalen – voor Franstalige respondenten

Het koppelen van de klassen bepaald door de *IRaMuTeQ-software* aan de kenmerkende variabelen van kiezers, laat toe hun stemmotieven beter te begrijpen. Hieruit blijkt een interessante samenhang die de vrees en de kritiek tegenspreekt over het feit dat de kiezers op een volkomen willekeurige manier zouden stemmen.

5. Conclusie

Er bestaat een waaier aan stemmotieven, misschien even veel als er kiezers zijn. Toch is het begrijpen van hun motieven een cruciale vraag in elke electorale analyse. Dit is geen eenvoudige zaak omdat analisten – te – vaak de neiging hebben om hun eigen interpretatiecategorïën te willen opleggen. Daarom hebben we in de *exitpoll 2018* in navolging van eerder electoraal onderzoek een open vraag gesteld. Vertrekkend van de uitspraken van de respondenten heeft dit hoofdstuk getracht stemmotieven in kaart te brengen. We hebben de grote verscheidenheid in stemmotieven kunnen hergroeperen in enkele grote categorieën die we terugvinden in beide gemeenschappen. Deze indeling werd automatisch gemaakt met behulp van de *IRaMuTeQ-software* en weerspiegelt vergelijkbare sets van lexicale velden. De onderzoekers moeten dan echter nog betekenis geven aan die klassen. De andere gegevens uit de vragenlijst maken het mogelijk de vijf klassen en, vooral, de kiezers beter te begrijpen.

Een eerste grote tegenstelling is continuïteit versus verandering. De hoofdbron van deze dynamiek vinden we in het vertrouwen in het gemeentebestuur en de steun voor de meerderheid (klasse ‘continuïteit’), in het wantrouwen in het uittredende bestuur en de steun voor een oppositiepartij, alsook in de aanwezigheid van een politiek schandaal in de gemeente (klasse ‘verandering’). Die dimensie lijkt sterker op het lokale niveau dan eerder onderzoek heeft vastgesteld op het nationale niveau (Abts, Swyngedouw & Meuleman, 2015). Dit benadrukt in zekere mate ook dat de kaart van motieven van een substantieel deel van het electoraat vooral steunt op een algemene afweging veeleer dan op heel specifieke elementen. Vertrouwen hebben (d.w.z. inschatten dat zij die aan de macht zijn voor het grootste deel van de tijd over het algemeen het juiste doen) brengt dan een gevoel of een overtuiging met zich mee dat er nood is aan continuïteit, terwijl wantrouwen daarentegen de wens tot verandering opwekt (stemmen voor oppositiepartijen). Desal-

niettemin fungeren de verkiezingen ook voor deze kiezers als een sleutelmoment voor het afleggen van verantwoording.

Deze benadering kan te binair lijken maar wordt genuanceerd door het feit dat de deelname aan de macht, met de zichtbaarheid die daarmee samengaat, ook het idee van nabijheid en persoonlijke bekendheid oproept. Deze klasse vinden we ook sterker terug bij kiezers in landelijke gemeenten.

De klasse in verband met 'inhoud en programma' vinden we vooral terug bij kiezers met een hoger opleidingsniveau evenals in meer verstedelijkte gemeenten. Deze elementen bevestigen eerdere onderzoeksresultaten, maar met een andere benadering (Marien et al., 2015): de lokale verkiezingen tonen maar een beperkte nationale dimensie in de electorale motieven, maar volgen vooral een eigen lokale dynamiek. Zo zijn de Belgische lokale verkiezingen van 2018 althans in termen van stemmotieven niet expliciet van een tweede orde. Er werd heel weinig verwezen naar het straffen of belonen van de nationale regeringen (federaal of regionaal), de standpunten op bovenlokale vraagstukken of nationale politici. Het gelaagde karakter van de Belgische politiek verhindert echter elk te strikt onderscheid. Talrijke lokale politici zijn ook actief in de nationale politiek (en omgekeerd). Het is niet onwaarschijnlijk dat dit de bekendheid met en de evaluatie van bepaalde kandidaten (zoals parlementsleden-burgemeesters of verkozenen op zoek naar lokale verankering) beïnvloedt. Aangezien nationale politieke partijen ook de lokale electorale arena domineren, kan de verwijzing naar het programma en de inhoud ook voorbij strikt plaatsgebonden overwegingen gaan. De overheersende conclusie van dit hoofdstuk is dat de lokale kiezer zijn *lokale* redenen heeft, ook al kunnen die verschillen en zijn sommige meer algemeen en andere meer specifiek.

Referenties

- Abts, K., Swyngedouw, M. & Meuleman, B. (2015). *Het profiel van de Vlaamse kiezers in 2014. Wie stemde waarom op welke partij? Analyse op basis van de postelectorale verkiezingsonderzoeken 1991-2014*. Leuven: ISPO.
- Abts, K., Swyngedouw, M. & Billiet, J. (2014). De structurele en culturele determinanten van het stemgedrag in 2010. In K. Abts, M. Swyngedouw, J. Billiet & B. Meuleman (Eds.), *Vlaanderen kiest. Trends in stemgedrag en opvattingen over politiek, staatsvorming en Kerk* (pp. 147-192). Tiel: Lannoo.
- Bailey, A. & Schonhardt-Bailey, C. (2008). Does Deliberation Matter in FOMC Monetary Policymaking? The Volcker Revolution of 1979. *Political Analysis*, 16(4), 404-27.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W. & Stokes, D. (1964). *The American Voter: An Abridgement*. New York: Wiley.
- Dandoy, R., Dodeigne, J., Matagne, G. & Reuchamps, M. (Eds.) (2013). *Les élections communales de 2012 en Wallonie*. Brugge: Vanden Broele.

- Defacqz, S., Dodeigne, J., Teuber, F. & Van Ingelgom, V. (2019). From More or Less Integration to Status Quo? Explaining Candidates' and Citizens' Attitudes towards European Integration. In A. Vandeleene, L. De Winter & P. Baudewyns (Eds.), *Candidates, Parties and Voters in the Belgian Partitocracy* (pp. 273-310). London: Palgrave.
- Deschouwer, K., Delwit, P., Hooghe, M., Baudewyns, P. & Walgrave, S. (Eds.) (2015). *De kiezer ontcijferd. Over stemgedrag en stemmotivaties*. Tiel: Lanoo.
- Duchesne, S. & Van Ingelgom, V. (2008). L'indifférence des Français et des Belges (Francophones) pour leurs voisins Européens: une pièce de plus au dossier de l'absence de communauté politique Européenne. *Politique Européenne*, 26, 143-64.
- LeDuc, L. & Niemi, R. (2014). Voting Behavior: Choice and Context. In L. LeDuc, R. Niemi & P. Norris (Eds.), *Comparing Democracies 4. Elections and Voting in a Changing World* (pp. 133-149). London: Sage.
- Lefevere, J. (2011). *Campaign Effects on Voter Decision-Making*. Antwerp: UA.
- Lefevere, J. (2018). The Impact of Election Campaigns on the Nationalization of Voting Behavior in Local Elections: A Case Study of the Antwerp Local Election Campaign. *Urban Affairs Review*, 54(4), 761-793.
- Marien, S., Dassonneville, R. & Hooghe, M. (2013). Het belang van lokale argumenten en loyaliteiten: het verschil tussen federale en lokale stemvoorkeuren. In R. Dassonneville, M. Hooghe, S. Marien & J.-B. Pilet (Eds.), *De lokale kiezer. Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 67-92). Brussel: ASP.
- Marien, S., Dassonneville, R. & Hooghe, M. (2015). How Second Order Are Local Elections? Voting Motives and Party Preferences in Belgian Municipal Elections. *Local Government Studies*, 41(6), 898-916.
- Ratinaud, P. & Marchand, P. (2015). Des mondes lexicaux aux représentations sociales. Une première approche des thématiques dans les débats à l'Assemblée nationale (1998-2014). *Mots. Les langages du politique*, 108(2), 57-77.
- Reinert, M. (1983). Une méthode de classification descendante hiérarchique: application à l'analyse lexicale par contexte. *Cahiers de l'analyse des données*, 8(2), 187-98.
- Reinert, M. (1990). Alceste Une Méthodologie d'analyse Des Données Textuelles et Une Application: Aurelia De Gerard De Nerval. *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique* 26(1), 24-54.
- Reuchamps, M., Saudmont, S., Kravagna, M. & Jacquet, V. (2013). Le nom des listes. In R. Dandoy, J. Dodeigne, G. Matagne & M. Reuchamps (Eds.), *Les élections communales de 2012 en Wallonie* (pp. 27-45). Brugge: Vanden Broele.

- Sanders, J., Lisi, G. & Schonhardt-Bailey, C. (2017). Themes and Topics in Parliamentary Oversight Hearings: A New Direction in Textual Data Analysis. *Statistics, Politics and Policy*, 8(2), 153-194.
- Swyngedouw, M. (2001). The Subjective Cognitive and Affective Map of Extreme Right Voters: Using Open-Ended Questions in Exit Polls. *Electoral Studies*, 20(2), 217-241.
- Swyngedouw, M., Beerten, R., Carton, A. & Billiet, J. (1996). *Subjectieve motieven van partijkeuze bij de nationale verkiezingen van 21 mei 1995. Resultaten van de BRTN-ISPO Exit-Poll*. Leuven: ISPO.
- Swyngedouw, M., Meersseman, E. & Billiet, J. (2001). *Motieven in partijkeuze. De nationale verkiezingen van 13 juni 1999. Resultaten van de VRT-Tijd-ISPO Exit-Poll*. Leuven: ISPO.
- Weale, A., Bicquelet, A. & Bara, J. (2012). Debating Abortion, Deliberative Reciprocity and Parliamentary Advocacy. *Political Studies*, 60(3), 643-67.